

1 W AAROM PARTICIPATIE?

W AAROM PARTICIPATIE?

Deze werkmap is een uitnodiging om eens door een andere bril naar je school te kijken. Hoe zit het bij jou op school met de participatie van iedereen? Maken jullie samen de school? Leerkrachten, directie en ouders samen met de leerlingen en alle andere betrokkenen?

We beginnen met een uitnodiging om even na te denken over het waarom van participatie? Waar participatie goed voor is? Waarom dat eigenlijk zou moeten? Wat er het nut van is als de leerlingen een groter aandeel krijgen in de organisatie van wat er op je school gebeurt?

Zelf zien we drie goede redenen voor meer participatie op school.

- > Eigenlijk hoort participatie bij elke relatie.
- > Het is een aspect van democratie.
- > Mogen participeren is een recht van iedereen, een mensenrecht.

En dan de neveneffecten: een grotere betrokkenheid van iedereen zorgt er bijna vanzelf voor dat iedereen meer gemotiveerd naar school komt. Deze werkmap is dus ook een uitnodiging om werk te maken van nóg meer leefkwaliteit op school. Je hele school wordt er beter van¹.

PARTICIPATIE HOORT BIJ ELKE RELATIE

Hoog oplopen met inspraak en participatie is 'in'. Of het nu over kinderen of over 'burgers' gaat: over van alles en nog wat moeten ze gehoord worden. Ook over onderwerpen waarover ze vroeger niets te zeggen hadden. Ministers hebben er de mond vol van. Telkens weer duikt de term participatie op in richtlijnen en decreten. Niet alleen in het onderwijs. Ook steden en gemeenten leveren inspanningen om hun beleid doorzichtiger te maken, om de burger er meer bij te betrekken.

Maar is iets goed, alleen maar omdat het 'in' is? Nee. Er zijn een paar ijzersterke argumenten die voor participatie pleiten.

Ten eerste is het een kwestie van aanvoelen. Intuïtief voelt iedereen aan dat bij elke relatie participatie hoort. Ook in een pedagogische relatie is participatie essentieel. Het is gewoon een kwestie van respectvol en open met elkaar omgaan, een kwestie van kinderen van meet af aan serieus nemen. Dat blijkt ook in details, in onze gewone omgang met elkaar, in onze dagelijkse interacties.

Daar heb je geen hoogdravende theorieën voor nodig. Je mag het gerust doodnormaal vinden dat we kinderen voor vol aanzien, dat kinderen meetellen, dat ze gelijkwaardig zijn. Hun inbreng is even waardevol als die van volwassenen. In je interacties met leerlingen gaat het dus niet alleen om resultaten of over wie gelijk haalt. Het gaat erom dat we de betekenissen en ervaringen van iedereen aan bod laten komen. Je vindt dat kinderen zinvol kunnen meedenken en meepraten over heel wat onderwerpen, ook op school.

Samen de school toffer maken

Jeroen uit de vijfde klas verwoordt het zo: 'De school is van iedereen. De groten én de kleintjes moeten kunnen meedoen op school. Iedereen kan best zijn gedacht zeggen en mag ook mee kiezen wat er op school gebeurt. Als we meepraten, kunnen we de school toffer maken. De school kan altijd toffer. Dat kan blijven doorgaan.'

In zijn eigen taal slaat Jeroen spijkers met koppen: **meedoen op school**, daar gaat het om. En daar wordt iedereen op school beter van.

Momenten van meedoen

Aan juf Lieve vroegen we welke vanzelfsprekende momenten ze zag waarop ze haar leerlingen liet 'meedoen op school'. Al gauw kwam ze tot een hele lijst.

- > Ben laten vertellen waarom hij de laatste tijd zo droevig in de klas zit en daar gepast op reageren
- > Monica, Elke en Helena - drie meisjes uit de fanfare - uitbundig laten vertellen over de eerste plaats die ze behaalden in een muziekwedstrijd
- > Samen een plan uitdokteren om te voorkomen dat knikkeren op ruzie uitdraait
- > Uitleggen waarom het zo lang duurt voor de nieuwe drinkfontein er komt
- > Samen bekijken of huiswerk op woensdag zinnig is

- > Afspraken maken over het transport van zand aan de schoenen als de leerlingen op de nieuwe speelplaats spelen
- > De leerlingen een schema laten opstellen voor het voetbaltornooi van de derde graad
- > Afspreken wanneer een groepje leerlingen – samen met Shaina – aan Shaina's mama gaat vragen of ze die speciale pannenkoeken met groentevulling kan komen maken voor de les wereldoriëntatie
- > Peter en Stijn uithoren – ze hangen altijd de aap uit in de bus naar het zwembad en de rest van de klas vindt dat dat moet ophouden
- > Bespreken wat er beter kan aan de schooluitstap
- > Het voorstel bekijken om volgend schooljaar voor iedereen dezelfde kleurdoos te kopen
- > Een regeling uitwerken voor de kast met het turngerief
- > Beslissen wanneer we de afzonderlijke problemen van iedereen met rekenen – genoteerd in de kladschriften – gaan behandelen
- > Met de hele klas een brief schrijven naar het gemeentebestuur om te vragen of er geen verkeersremmers kunnen komen voor de schoolpoort.

Gaat het bij jou in de klas ook zo? Ken jij ook van die momenten die iets te maken hebben met participatie? Misschien noem je het niet zo. Soms gebeurt het met grote aandacht, soms tussen de lijnen door. Soms gaat het bewust, soms zonder dat je het zelf in de gaten hebt. Meestal gebeurt het niet gestructureerd of gepland. Maar het zijn wél belangrijke momenten waarop je de leerlingen op een natuurlijke manier een groter aandeel geeft in de organisatie van de klas. De kinderen sleutelen echt mee aan hoe ze in hun klas leven en werken.

Leerlingenparticipatie in de basisschool is heel ruim. Het gaat niet alleen over formele, georganiseerde beslissingsprocessen, maar ook over de dagelijkse omgang. Er hoeft ook niet zo nodig elke keer een beslissing uit te rollen.

Om een participatieve school te zijn, hoef je dus niet per se een leerlingenraad op te zetten.² Er zijn verschillende momenten en manieren waarop je leerlingen **echt invloed kunt laten uitoefenen**.

Die momenten kun je altijd aangrijpen en nog uitbreiden. Ook al gaat het misschien maar om heel kleine veranderingen. Om meer tijd vrij te maken voor al die kleinigheden, kun je bijvoorbeeld eens een extra klasgesprek inlassen. **Omdat je merkt dat het de verstandhouding en de sfeer binnen de klas gunstig beïnvloedt.** Als je de samenspraak verder samen oefent en ontwikkelt, wordt het een vanzelfsprekende omgangsvorm. Het is geen opgelegd spelletje: de leerlingen ervaren echt dat ze volwaardig mee kunnen doen, mee kunnen denken, mee kunnen praten en mee kunnen beslissen.

Mee weten

De leerlingen brengen een flink stuk van hun leven op school door. Om de school te beleven is het goed dat we ze aanspreken als volwaardige partners. Leerlingen moeten op de hoogte zijn van wat er allemaal op en rond de school gebeurt. Daarvoor is het nodig dat we ze informatie op maat doorspelen. Zonder informatie kunnen zij niet volwaardig meedenken of inhaken op wat er gebeurt.

Meedenken

De school speelt een ingrijpende rol in het leven van de kinderen. Leerlingen denken na over hun school. Het is hun ervaringswereld bij uitstek. Ze hebben ook een mening over wat er goed gaat op school en wat minder goed, over wat er allemaal kan veranderen.

Meepraten

Kinderen willen graag vertellen wat er in hen broeit, hoe zij de dingen zien en ervaren. Ze wisselen graag van gedachten met anderen, zowel andere kinderen als volwassenen. Over de wereld waarin zij leven en dus ook over de school. Het vraagt tijd en gepaste aandacht om te 'horen' wat kinderen te zeggen hebben. Basisvoorwaarde om mee te praten is dat we ook echt naar kinderen luisteren, dat ze zich 'ondersteund' voelen om zich een mening te vormen en die te uiten. Als leerkracht heb je daarin een dubbele opdracht: de kinderen ruimte geven om een mening te formuleren is één. Ze ondersteunen en toegankelijke, aangepaste uitingsvormen of kanalen aanreiken is twee.

Meebeslissen

Leerlingen kunnen niet alleen zinvol meepraten over al wat ze aanbelangt. Over sommige thema's willen ze ook echt mee beslissen. In de eerste plaats natuurlijk over die dingen die hen rechtstreeks aanbelangen. Ze brengen graag advies uit, zoeken graag mee naar een oplossing waar iedereen zich in kan vinden. Al pratend horen zij de mening van anderen, toetsen hun eigen mening daaraan, schaven die bij. Vaak formuleren ze punten waar volwassenen niet opkomen. Ze kunnen waardevolle aanvullingen geven bij elke beslissing. Niet altijd willen kinderen mee beslissen. Wat hen te ingewikkeld lijkt, laten ze liever over aan volwassenen die ze vertrouwen. Achteraf horen ze dan wel graag welke beslissing er viel en hoe die tot stand kwam.

Meedoen

Kinderen vertellen niet alleen graag hun ideeën, plannen, verwachtingen. Ze voeren ook graag mee uit. Zo ervaren ze dat ze echt meewerken aan hun school. Ze zien echt iets veranderen. Ze krijgen het gevoel dat ze er zelf greep op hebben.

Maar de vraag was dus: waarom participatie op school?

Als je kinderen vraagt wat hun deelname aan het schoolgebeuren betekent, reageren ze vanuit hun gevoel, vanuit de tintelingen die ze ervan krijgen. Ze zien het als een **uitdaging** om dingen te kunnen **veranderen vanuit hun kijk. De school wordt plots leuker, boeiender, het wordt meer 'hun' school.** Ze voelen zich meer betrokken.

Zo gaat dat ook bij volwassenen. Ook wij voelen ons vaak beter als we het gevoel hebben van een **zekere controle** over wat er zich rondom ons afspeelt. Als we weten wat er allemaal gebeurt, zijn we meer gemotiveerd om mee te denken en dingen aan te pakken.

Vormt controle, invloed vanuit leerlingen geen bedreiging? Zullen leerlingen dan niet iets beslissen waar wij, leerkrachten het niet mee eens zijn?

Nee.

Leerlingenparticipatie komt niet in de plaats van volwassenenparticipatie. Als leerkracht verdwijn je niet van het toneel. Je hoeft geen domeinen af te staan aan de kinderen. Het gaat er meer om dat je bereid bent om sommige dingen anders te benaderen. Door kansen te geven en ruimte te creëren maak je het mogelijk dat de leerlingen zelf gewicht in de schaal leggen. Door kinderen hun zienswijze volwaardig te laten inbrengen, er belang aan te hechten en er dieper op in te gaan, zorg je voor een wezenlijk verschil in jullie relatie, van start tot finish. Je geeft kinderen de ‘macht’ om echt invloed uit te oefenen.

Wil dat zeggen dat we alleen nog doen wat kinderen zelf ‘willen’? Het is niet de bedoeling dat leerlingen op een afzonderlijk eiland gaan functioneren, beslissen en uitvoeren. Wél is het de bedoeling dat we de leerlingen **opnemen in het werkelijke kader van de school**. Dat we ze integreren in de volwassenenwereld: door bijvoorbeeld visies en informatie van leerlingen door te spelen naar volwassenen en omgekeerd.

Graven op de speelplaats

Johan is directeur van een basisschool. Wat hij eerst zag als een simpele oplossing werd plots een ingewikkeld probleem. Er waren graafwerken in zijn school gepland om een deel van de schoolplaats op te hogen. Daarvoor zou er twee weken lang een hijskraan op de speelplaats staan. Zijn oplossing lag voor de hand: de speeltijden spreiden. De eerste graad heeft tien minuten vroeger speeltijd dan de tweede graad.

In de speeltijd praat hij met een paar leerlingen over wat er allemaal gaat veranderen. Reactie: ‘Ik neem altijd de koek van mijn kleine zus mee. Wanneer moet ik haar die dan geven?’ Of nog: ‘Dit is het enige moment waarop ik samen met mijn vrienden van het vierde kan spelen.’

Johan vroeg de leerkrachten om bij de start van het nieuwe lesuur even te polsen bij de leerlingen naar alternatieven. Die zouden ze dan op de leerkrachtenvergadering bespreken. En daarna naar de klassen terugkoppelen.

We zeggen wel dat de deuren van onze klassen open staan, dat de deur van de directie voor iedereen open staat – maar is dat wel echt zo? **Kunnen leerlingen reageren op wat er in de school aan het gebeuren is?** Neem nu iets simpels als een hijskraan op de speelplaats: **kunnen de leerlingen ergens terecht met hun alternatieven? Met hun eigen initiatieven?** Of moeten zij wachten tot één van de volwassenen op school hun inbreng vraagt?

Misschien ga je uit puur idealisme achter het participatie-idee staan? Of misschien geef je participatie een kans om samen met alle betrokkenen **aan een andere schoolcultuur te timmeren?** Dan mik je op een betere sfeer op school, op een school die inspeelt op ieders noden en behoeften, **op een meerwaarde voor iedereen.**

PARTICIPATIE HOORT BIJ DEMOCRATISCH SAMENLEVEN

‘Kinderen moeten opgroeien tot verantwoordelijke en betrokken burgers.’ Het klinkt zo evident. Maar hoe willen we dat realiseren als we ze tegelijk op zoveel terreinen uitsluiten? Op school bijvoorbeeld? Als we kinderen kansen ontnemen om mee verantwoordelijkheid te dragen en zich mee verantwoordelijk te voelen.³

Participatie veronderstelt creatief op zoek willen gaan. Op zoek naar manieren om kinderen volwaardig te laten deelnemen aan het schoolgebeuren. Ze hoeven niet te wachten tot ze groot zijn. Participatie gaat over veel meer dan praten onder mondigen. Het gaat over kinderen aanspreken op hun competentie en hun vaardigheden.

Natuurlijk erken je de verschillen. Natuurlijk weet jij als leerkracht over sommige dingen meer. Natuurlijk heb je meer ervaring. Leerlingen aanvaarden dat, tenminste als ook zij respect krijgen.⁴ Geen betweterige toestanden. Daarin zit het onderscheid: anders maar niet beter. Dat levert een enorme verrijking op. Want ook leerlingen zijn deskundigen, hoe jong ze ook zijn.

De allerkleinste ervaringsdeskundigen

In de basisschool van Overijse gingen ze verbouwen. Op een dag legde de school de plannen voor aan de leerlingen, met de vraag of zij suggesties hadden. De allerkleinste vroegen en kregen aparte aandacht voor de trapleuningen. Die waren zo hoog dat de grotere kinderen ze van de trap drumden. In het nieuwe gebouw is aan dat euvel verholpen. De volwassenen waren daar nooit uit zichzelf opgekomen.

De conclusie van juf Triene: ‘Als leerkracht leer en groei je ook. Je leert hoe je leerlingen kunt ondersteunen. Je krijgt inzicht in wat er zich bij en onder de leerlingen afspeelt. Je komt dichterbij je leerlingen te staan. Hun respect groeit ook.’

De wisselwerking tussen deze andersoortige deskundigheden leidt dus tot respectvollere omgang met elkaar.

Belangen (behoeften en noden) van verschillende betrokkenen komen aan de oppervlakte. De school wordt zo tot democratisch terrein. Je wordt als leerling niet alleen opgeleid, ‘klaargestoomd’ voor later; je ontdekt er ook **samen respectvolle manieren van democratisch samenleven.**

Dat gaat niet over een utopische maatschappij, het speelt zich onder je eigen ogen af. In je klas, op je school, vandaag, nu. Initiatieven, projecten, regels en afspraken krijgen **een draagvlak.**

Betrap je jezelf er nooit op dat je tegen je leerlingen zegt ‘dat was de afspraak niet’? Een begripsverwarring die wel vaker voorkomt. Eigen regels worden onder het mom van afspraken aan de leerlingen opgelegd. Is zo’n ‘afpraak’ of ‘regel’ bespreekbaar? Onderkennen de leerlingen het belang ervan?

Lawaai in de refter

In de basisschool in Hasselt klonk al lang de vraag van de leerlingen of ze mochten praten in de refter. Het antwoord was tot dan toe nee. Vijf jaar geleden had de school het al eens uitgetoet. Het was op een flop uitgedraaid: een kakofonie en stijgende zenuwachtigheid bij de kinderen in de middagpauze. Maar omdat de vraag almaar luider weerklonk, maakte de directeur op een dag de regel opnieuw bespreekbaar. Hij wou niet alles ineens veranderen. Hij bepaalde vooraf dat veel lawaai uitgesloten was. Niet iedereen verdraagt een rumoerige refter. Er werd een proefperiode afgesproken.

De oplossing lag uiteindelijk in het voorstel van de kinderen om zelf het geluidsniveau onder controle te houden. Elke tafel voor zich. Dat ze mee een regeling mochten uitwerken, dwong bij de kinderen respect af. En ze wisten: bij te veel lawaai is het helemaal afgelopen met de pret.

Door samen te discussiëren over thema's en knelpunten op school kun je samen regels uitdokteren waar alle partijen zich meer in vinden. De kans verhoogt dat iedereen ze dan ook opvolgt. Als afspraken tot stand komen met betrokkenheid van de leerlingen, verhoog je tegelijk hun verantwoordelijkheidsgevoel.

Een ultieme truc om problemen op te lossen is participatie niet. De problemen verdwijnen daardoor niet meteen. Ze worden wel anders ingeschat.

Je kunt werk maken van participatie omdat je dan rekent op minder problemen op school. Maar een turnleraar uit Zwevegem vertrekt liever van een positievere vertrekhouding: 'De inbreng van de leerlingen is cruciaal en maakt van de school een gezamenlijke onderneming.'

MOGEN PARTICIPEREN IS EEN MENSENRECHT⁵

Participatie is gewoon een recht van alle mensen. Ook van kinderen dus. Het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind legde daar in 1989 de juridische grond voor. België ratificeerde het verdrag in 1991. Een hele mond vol, voor een belangrijk document dat een hele reeks mensenrechten vertaalt voor minderjarigen (iedereen onder 18 jaar).

Legt het Kinderrechtenverdrag dan alleen maar verplichtingen op voor de overheid? Voor de staat die het Verdrag ratificeerde? Nee. Ook leerkrachten, ouders, gemeentelijke ambtenaren tot zelfs de mevrouw van de snoepwinkel zijn voor een deel gebonden door het Verdrag.

Kinderen hier en nu hun burgerschap laten ervaren: dat is de essentie van het Verdrag. En het Verdrag geeft ook aan dat dit niet zo vrijblijvend is als mensen soms veronderstellen.

In 54 artikelen dekt het Verdrag een ruim spectrum van thema's die dicht bij kinderen staan. En dus ook dicht bij mensen die elke dag contact hebben met kinderen en de school.

Die mensen moeten niet alleen leerlingen informeren over hun rechten. Ze moeten ze ook elke dag **respecteren en toepassen in de praktijk**. Alleen leren over iets zonder het ook te ervaren, leidt tot minder resultaat.

Het Verdrag gaat over de protectierechten, provisierechten en participatierechten van kinderen.

Drie soorten kinderrechten

- > De **protectierechten** verwijzen naar het recht van het kind op **bescherming** tegen allerlei vormen van fysiek, psychisch of seksueel geweld, en tegen alle vormen van uitbuiting.
- > De **provisierechten** verwijzen naar het recht van het kind op de toegang en beschikbaarheid van **basisvoorzieningen** zoals onderwijs, gezondheidszorg en hulpverlening.
- > De **participatierechten** verwijzen naar het recht van het kind op actieve **betrokkenheid** bij de dingen die het kind aanbelangen. Dit uit zich bijvoorbeeld in dagelijkse situaties van meningsvorming, inspraak hebben of gehoord worden.

Tegen alle regels in – alle rechten zijn even belangrijk en ze hangen onderling samen – lichten we er één artikel uit, artikel 12 over het recht op vrije meningsuiting.

Artikel 12

‘De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld, te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.’

Dit artikel betekent dat we de kinderen moeten betrekken bij al wat ze aanbelangt. Zeker ook bij het dagelijkse leven en leren op school. En we moeten aan de mening van het kind ‘passend belang’ hechten. Dat betekent dat kinderen niet tot ‘minidictators’ worden. In tegendeel: er kunnen verschillende meningen naast elkaar bestaan. Geen enkele mening is belangrijker dan een andere. Zolang we maar vanuit het ‘belang van het kind’ handelen.

Het Kinderrechtenverdrag spreekt ook over het belang van de volledige ontplooiing van het kind en omschrijft een aantal ruime doelstellingen voor het onderwijs. ‘Eerbied bijbrengen voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden’ bijvoorbeeld. Het verdrag vraagt dus geen ik-gerichtheid. Het doet geen afbreuk aan de doelstellingen die elke school terecht beoogt.

De Vlaamse en de federale wetgeving verwijzen steeds vaker naar het Verdrag over de Rechten van het Kind. Sinds 2002 is de eerbiediging van kinderrechten en mensenrechten een bijkomende erkenningnorm in het Decreet Basisonderwijs. Het Decreet Gelijke Onderwijskansen verwijst ernaar bij de invulling van recht op onderwijs. Het (ontwerp) participatiedecreet gaat eerder over rechten in onderwijs. In leerplannen en eindtermen van het basisonderwijs staan nu ook leerdoelen die op meer participatie aandringen. Volgens deze doelstellingen moet elke leerling leren voor zichzelf op te komen. De leerling leert signalen uit te zenden die voor anderen begripbaar en aanvaardbaar zijn.

Het zou handig zijn als participatie een afgelijnde werkvorm was, een onmiddellijk toepasbaar instrument – een pakket als begrijpend lezen in het taalonderwijs. Maar participatie laat zich niet zo gemakkelijk in een raamwerk gieten. Misschien omdat het gedachtegoed omvattender en iets minder concreet is. Essentieel is je basishouding.

Participatie, waarom niet?

Misschien draaien we de vraag 'waarom participatie?' beter om. Dan wordt het: waarom zou je er niet aan beginnen? Zijn er gegronde redenen om participatie geen plaats te geven?

- > Participatie is een recht van kinderen.
- > Participatie is een uiting van respect voor kinderen.
- > Participatie zorgt ervoor dat het reilen en zeilen op school beter aansluit bij de noden en behoeften van alle betrokkenen, en dus in kwaliteit toeneemt.
- > Participatie stimuleert de betrokkenheid van kinderen en andere schoolactoren.
- > Participatie creëert een draagvlak voor beslissingen, afspraken en activiteiten van de klas en de school.
- > Participatie biedt volwassenen inzicht in de leefwereld van kinderen en omgekeerd. Beiden leren problemen ook door andermans bril te zien.
- > Participatie leert kinderen samenwerken met volwassenen en omgekeerd.
- > Participatie bevordert het zelfvertrouwen van kinderen. Zij ervaren dat ze ook iets (mogen en) kunnen.
- > Participatie is een maatschappelijke tendens, scholen kunnen niet achterblijven.

